

Akademie výtvarných umění v Praze

Studijní program Výtvarná umění

Ateliér Nových Médíí 2

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Život s nepřítelem
Living with the enemy

Vypracoval/a: Dávid Brna

Vedoucí diplomové práce: MgA. Kateřina Olivová a Mgr. et MgA. Darina Alster

Oponentka diplomové práce: Mgr. Dominika Moravčíková

Akademický rok 2020/2021

Představa o tom „co to znamená být úspěšným člověkem“ se neustále mění. V posledním století se však definice úspěšnosti výrazně změnila a ovlivnila tak i naše současné chápání tohoto pojmu. Ve své diplomové práci jsem se zaměřil na dva faktory, které úzce souvisí se současnou představou „úspěšného člověka“ – práce a (duševní) zdraví. Cílem bylo poukázat jak nás práce a zdraví definují, a jak jsou spolu úzce propojeny.

Struktura práce se změnila. Fordistický model továrny, kam chodíme každý den v pracovním týdnu na určitou dobu, pomalu mizí a je nahrazován sofistikovanějšími modely práce. Posun disciplinární společnosti ke společnosti kontroly¹ dokázal změnit naše vnímání práce a také ji integrovat do našeho „volného“ času, což v konečném důsledku stírá hranice mezi prací a odpočinkem. Představa čtyřiašestihodinového dne rozděleného na tři osmihodinové části - práce, spánek a volný čas – už není reálná. Namísto toho je všeobecně očekávané a přijímané, že práce není jen záležitostí jedné specifické budovy – továrny, korporátu, ..., ale formuje celý náš život. Práce je s námi všude. Očekává se od nás, že budeme pracovat z domu, během našeho volného času, nebo zadarmo „pro zviditelnění“, ideálně s vášní. Tyto posuny ve vnímání práce jsou navíc posílené neoliberálními hesly, které si adoptovala motivační a „self-help“ literatura a stejně tak se hojně začali používat v marketingových strategiích. „Pokud milujete svou práci, nikdy v životě nebudete pracovat“. Myšlenku pojmu „práce snů“ rozvádí ve své nejnovější knize Sarah Jaffe.

Něco se muselo změnit, abychom se od průmyslové pracovní etiky dostali k dnešní etice práce z lásky, kdy se od nás očekává, že nás práce bude bavit sama o sobě. Dnešní ideální zaměstnanci jsou veselí a "flexibilní", připojení do sítě, kreativní a starostliví. Milují svou práci, ale skáčou z jednoho zaměstnání do druhého jako sérioví monogamisté; jejich pracovní doba se protahuje a hranice mezi domovem a pracovištěm se stírá. Jistota, heslo průmyslové etiky, kdy pracovníci strávili celý život v jednom zaměstnání a na odchodu z něj si vydělali na důchod, byla vyměněna za spokojenost. A věci, které jsme si dříve nechávali pro sebe - tedy věci, které chtělo průmyslové

¹ ZUBOFF, Shoshana (2019), The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power

*pracoviště minimalizovat - jsou najednou v zaměstnání žádané, včetně našich přátelství, citů a lásky.*²

S rychlými změnami samotné struktury práce zavedl kapitalismus také nové nástroje, které utvrzují dominantní postavení práce v našich životech. Socioložka Eva Illouz průběžně zkoumá posuny, k nimž došlo na pracovištích od 19. století až do současnosti. Formy emoční kontroly, které byly na pracovišti vždy přítomny, byly nahrazeny jinými emočními styly. V tom, co Illouz označuje jako "emocionální kapitalismus", se emocionální a ekonomické diskurzy vzájemně formují, takže afekt se stává podstatným aspektem ekonomického chování a emocionálního života.

*"To, co nazývám emocionálním kapitalismem, je kulturní proces, v jehož rámci se formulují nové scénáře ekonomických vztahů a prolínají se s interakčně-emocionálními scénáři, což ilustrují převládající kulturní rámce "spolupráce" a "týmové práce". Tyto scénáře, zrozené z odborného jazyka psychologů a firemního jazyka efektivity, přetvořily způsoby, jakými aktéři konceptualizují horizontální a vertikální hierarchie, moc, a dokonce v omezené, ale určité míře i genderové vztahy. Nikde se tento vzájemný vliv psychologických a ekonomických diskurzů neprojevil tak zřetelně jako v klíčovém kulturním motivu tzv. emocionální kontroly."*³

Požadavky na zaměstnance*kyně se výrazně změnily, mimo jiné díky zavedení odborných psychologických nástrojů do procesu přijímání nových pracovních sil. Psychologové iniciovali diskurz, který věnoval velkou pozornost jednotlivcům a jejich emocím. Na rozdíl od modelu "emoční kontroly" z konce 19. století se díky osobnostním testům navrženým psychology prosadily myšlenky loajality a schopnosti naslouchat druhým jako základní charakteristiky produktivního zaměstnance*kyně.

Není asi překvapením, že když nám práce v podstatě diktuje celý život, vyšla z toho jedna jednoduchá rovnice, která je silně přítomná v našem každodenním životě. Nedostatečný výkon v práci se rovná duševní nemoci. Od útlého věku nás učili, že mít psychické

² JAFFE Sarah (2021) *Work Won't Love You Back: How Devotion to Our Jobs Keeps Us Exploited, Exhausted, and Alone*, (p. 9). Přeloženo mnou.

³ ILLOUZ Eva (2008) *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*, (p. 60). Přeloženo mnou.

problémy je biologický problém, který je způsoben chemickou nerovnováhou v mozku. Ačkoli nepochybuji o biologickém původu, ptám se, proč stále ignorujeme politické a třídní aspekty nemoci. Četné výzkumy⁴ ukazují, že lidé z nižších tříd a zranitelných skupin častěji trpí duševními problémy. Je mnohem snazší "léčit" jednotlivce, než napravovat ekonomický systém. Udržování naší atomizace zabraňuje dalším možnostem odporu a nabídlo by více ekonomických možností vykořisťování. V současné době se hojně používá termín "internalizovaný kapitalismus"⁵, který představuje myšlenku, že naše vlastní hodnota je přímo spojena s naší produktivitou.

Vyhořelý*á pracovník*ce v neoliberálním prostoru byl*a pro velké farmaceutické korporace skvělou demografickou skupinou, na kterou mohli zaměřit svůj marketing. Melody Petersen⁶, novinářka z The New York Times, popisuje různé marketingové mechanismy, které farmaceutické korporace používají, aby efektivně zacílily na své publikum. Ať už se jedná o spolupráci s odbornými lékaři*kami, kterým nabízejí obrovské množství peněz za účelem zvýšení povědomí o "problému", který společnosti samy vyvinuly, nebo o využití klasických marketingových strategií vycházejících z reklamy, aby účinně propagovaly a prodávali své léky. Jakmile dělníci*e začali vyjadřovat své obavy a problémy se způsobem fungování kapitalistické pracovní morálky, jako mávnutím kouzelného proutku byla na trh uvedena nová třída SSRI antidepressiv. Ty se pak začaly hojně předepisovat a staly se jedním z nejvýznamnějších byznysů s obrovskými tržbami.

Kolektiv SPK (Socialist Patients Collective) popisuje nemoc a zdravotnický systém, který je s ní úzce propojen, jako rozpor způsobený kapitalismem. V jejich knize „Turn Illness into a Weapon“ píší:

⁴ David R. Williams, Yan Yu, James S. Jackson, Norman B. Anderson (1997): <https://docs.google.com/document/d/1W2bhlwfwKnEU-Uex09yYrfVmL3i1k5OYdvLhzB-IWNU/edit#>, Journal of Health Psychology, navštívené 15. července 2021

⁵ DASTAGIR E. Alia (2021), What is internalized capitalism? It harms mental health, productivity, USA Today, navštívené 25. července 2021 <https://eu.usatoday.com/story/life/health-wellness/2021/06/17/internalized-capitalism-harms-mental-health-productivity/7723416002/>.

⁶ PETERSEN Melody (2009), Our Daily Meds: How the Pharmaceutical Companies Transformed Themselves into Slick Marketing Machines and Hooked the Nation on Prescription Drugs.

“Úkolem zdravotního systému je na jedné straně udržet možnost využívat komoditní pracovní sílu a pozvednout ji na vyšší úroveň, na druhé straně se zdravotní systém musí starat o farmaceutický a medicínsko-technický průmysl, [...]. Nemocný člověk je tedy předmětem dvojího vykořisťování: zničená pracovní síla musí být opravena, aby mohla být dále vykořisťována; jako nemocný konzument je velmi vyhledávaným trhem pro medicínsko-technický a farmaceutický průmysl.”⁷

Kniha byla publikována v roce 1972, ale jejich texty se dají snadno zasadit i do dnešního kontextu. Jsme v pozici, kdy jsou nám při práci nabízeny určité výhody, kromě standardní pět týdnů dovolené začalo mnoho společností lákat novou pracovní sílu tím, že nabízí plně placené sick days (v průměru 4 sick days ročně) a také začalo propagovat své pracoviště jako skvělý bezpečný prostor s lekcemi jogy, neomezenou konzumací kávy a dny, kdy si můžete vzít do kanceláře své domácí mazlíčky. Jinými slovy, firmy se snaží, abychom byli „duševně zdraví“, ale jen do té míry, kdy jsme schopni být plně produktivní a vykonávat svěřenou práci.

Video "Living with the enemy (Život s nepřítelem)" je rámováno tím, že hlavní hrdinka nemůže pracovat kvůli své nemoci, respektive parazitovi žijícímu v jejím těle a potřebuje se ho zbavit, aby byla schopna znovu pracovat. Původní příběh je zaměřen na Wendy, mladou finanční pracovníci, která jednoho dne dostane nesnesitelnou bolest hlavy. Po mnoha lékařských vyšetřeních zjistí, že má v těle parazita, který jí znemožňuje vykonávat každodenní činnosti. Po sérii neinvazivních zákroků se zdá, že je parazit poražen - ale není tomu tak. Zjišťujeme, že parazit se usadil v jejím mozku a nelze ho odstranit. Aby Wendy přežila, je nutná operace. Cílem operace není zbavit se parazita, ale upravit Wendyino tělo tak, aby mohla s parazitem fungovat.

Příběh Wendy byl použit v americkém populárně-naučném pořadu Nestvůry ve mně (Monsters inside me), který pokračuje ve zvyku populárně-naučných pořadů zneužívajících zranitelné skupiny za účelem produkce obsahu, který šokuje. Wendy a Paula jsou obě imigrantky z Bolívie a v originálním dílu bylo jasně řečeno, že parazita Wendy dostala právě z Bolívie, kvůli nízkým hygienickým standardům. Claire Bishop⁸ tuto

⁷ WOLFGANG Huber (1972) SPK: Turn Illness into a Weapon, (p. 75). Přeloženo mnou.

⁸ BISHOP Claire (2012), Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship

tradici pojmenovala jako sociální pornografii, která zdá se, má velký potenciál sledovanosti, respektive zisku. S postavou Wendy jsem nepracoval jako s imigrantkou, která se kvůli špatným hygienickým podmínkám své rodné krajiny stala obětí parazita, ale jako s vyhořelou pracovnící, která se musí přizpůsobit očekáváním své práce.

Použitý díl se jmenuje stejně jako moje diplomová práce, Život s nepřítelem (Living with the enemy) a důvodem výběru této konkrétní epizody bylo, že i když byla původně zaměřena na úplně jiné téma, viděl jsem vhodnou paralelu mezi pojmy parazit a kultura výkonu. Rozdíl je v tom, že zatímco biologický parazit, je ukryt v našich tělech, kultura, která umožňuje práci diktovat celý náš život, je všude kolem nás, a pojem "nepřítel" se tedy změnil z vnitřního na vnější.

Ponurá atmosféra, obě herečky jsou velmi stylizované a připomínají přepracované lidi v kancelářském oblečení. Při tvorbě scénáře jsem myslel na díla Vanessy Beecroft, přesněji na jejich reflexy v eseji od Christine Ross "Laboratory of deficiency"⁹. Ross srovnává výkony modelek, které stojí několik hodin v nesnesitelných pozicích a snaží se přiblížit k ideálu krásy, který mají reprezentovat. Postupem času, protože představení jsou časově náročné, začínají být modelky pomalu vyčerpané, jejich tělesná gesta jsou stále bolestivější a pomalu se začínají vzdalovat od onoho ideálu, který měly představovat.

Tato "neschopnost dosáhnout nedosažitelného" je přítomna ve videu, protože herečky jsou odkázány na pokusy o synchronizaci s původním zvukem, který seriál používá, a neustále se pokoušejí stávat tou nedosažitelně produktivní pracovnící, kterou všichni zaměstnavatelé chtějí.

Celé video je založeno na časové ose původního seriálu, přičemž jsem se rozhodl dekonstruovat zvukovou stopu, aby sloužila k prosazení jiného narativu. Snažil jsem se minimalizovat používání lékařské terminologie a zároveň překrýt natočené záběry videa segmenty s "Danem", moderátorem, který v původním pořadu občas naskočí na obrazovku a přístupně-vědeckým jazykem vysvětluje situaci. Myšlenka bílého muže, který je odborníkem v oblasti virologie, připojujícího se k velmi osobním a emotivním příběhům,

⁹ ROSS Christine (2006), The Aesthetics of Disengagement, Contemporary Art and Depression, (p. 51-94)

v prostředí zeleného plátna, je svým způsobem paralelní k běžnému diskurzu o duševním zdraví, který se opírá biologické příčiny a ignoruje ty ostatní. Ve videu, které prezentuju, jsem použil Dana jako model profesionála z video banky obklopeného různými předměty, které zaměstnavatelé využívají k tomu, aby pracoviště zlepšilo s co nejmenším úsilím - tyto předměty se třesou, náhodně se otáčejí, jako by samy věděly, že takto se situace nenapraví.

Video je instalováno v učebně Akademie výtvarných umění, která připomíná kinosál - původní seriál byl uveden v televizi, která úzce souvisí se sociální kontrolou a manipulací mas¹⁰. To je navíc podtrženo situací černého boxu, kdy bude celá místnost ponořená do úplné tmy, což umožní, aby se projekce stala ústředním bodem zájmu, a také vzdáleně odkazuje na klasickou představu člověka sledujícího opravdu velkou televizi v naprosté tmě. Způsob, jakým s námi televize komunikuje mi připomíná specifickou architekturu místnosti, je zde jasně postavená hierarchie a jasně dané role pasivního a aktivního účastníka.

Aby Wendy mohla fungovat jako "normální", produktivní člověk, musí se naučit žít s nepřítelem, který žije v jejím těle. A upřímně řečeno, všichni se musíme naučit žít s nepřítelem. Ať už je to mikroskopický organismus, který požívá náš mozek zevnitř, nebo ekonomický systém založený na nerovnosti, vykořisťování a souzení lidí podle jejich výkonu, který je všude kolem nás.

¹⁰ ANONYMOUS, (2001). Test Card F : Television, Mythinformation and Social Control

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

ZUBOFF, Shoshana (2019). The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. London: Profile Books, ISBN: 9781781256855.

JAFFE, Sarah (2021). Work Won't Love You Back: How Devotion to Our Jobs Keeps Us Exploited, Exhausted, and Alone. New York: Bold Type Books, ISBN: 1568589395.

ILLOUZ, Eva (2007). Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism. Boston: Polity, ISBN: 0745639054.

ILLOUZ, Eva (2008). Saving the Modern Soul, Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help. California: University of California Press, ISBN: 9780520253735.

PETERSEN, Melody (2009). Our Daily Meds: How the Pharmaceutical Companies Transformed Themselves into Slick Marketing Machines and Hooked the Nation on Prescription Drugs. New York: Farrar Straus Giroux, ISBN: 0374228272.

WOLFGANG, Huber (1972). SPK: Turn Illness into a Weapon. Germany: KRRIM - PF-Verlag für Krankheit e.k, ISBN: 3926491175.

BISHOP, Claire (2012), Participatory Art and the Politics of Spectatorship. London, New York: Verso Books, ISBN: 9781844676903.

ROSS, Christine (2006). Aesthetics of Disengagement, Contemporary Art and Depression. Minnesota: University of Minnesota Press, ISBN: 9780816645398.

Anonymous, (2001). Test Card F : Television, Mythinformation and Social Control. California: A + K Press. ISBN: 1873176910.